

*Др Срђан Ђорђевић,
редовни професор*

УДК: 341.211
DOI: 10.46793/UPSSIX.075DJ

САВРЕМЕНИ ДРУШТВЕНИ ПРОЦЕСИ И РЕДЕФИНИСАЊЕ ДРЖАВНЕ СУВЕРЕНОСТИ*

Резиме

Кризирање националне државе у савременим условима оставља дубоке последице по достигнуте теоријске домете разумевања државне суверености. Глобализација којом се успостављају контуре новог светског поретка све више утиче на темеље појмовног одређења конститутивних елемената државе као форме друштвене организованости. Под удар савремених политичких тенденција на глобалној мапи, постепено све више долази и државна суверености, што оправдава потребу аналитичког промишљања о теоријским дометима овог појма. У раду се критички третирају и доводе у везу основни постулати суверености са савременим дешавањима у односима између држава. Посебно се наглашава утицај доминације супериорније државе на друге, како би се оправдао став о озбиљној угрожености суверености и саме суштине националне државе.

Кључне речи: државна сувереност, доминација, глобализација, друштвени процеси.

Разумевање основних појмова којима се конструише дефиницијска структура државе обухвата мозаик неколико изванредно значајних и утемељујућих принципа, међу којима, рекло би се импозантно место, припада и суверености. Разграђујући је на аспекте њеног доживљаја кроз класичне формуле народне, националне и државне суверености, овом приликом и за потребе овог рада, примат припада појму државне суверености. Занимање за државну сувереност без њеног одговарајућег довођења у везу са реалним политичким процесима којима се „запљускује“ светска политичка географија, било би свакако беспредметно. Односно, сводило би се на нарацију препричавања већ испричаног од стране непрегледног број теоретичара који су се занимали за суштину државе и њене суверености. Стога, подвргавање

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

достигнутих теоријских схватања о овом појму реалном политичком међудржавном животу, баца сасвим сигурно ново светло на његово разумевање. Оправдано се преиспитују категорије којима се утемељује државна сувереност, уз упитаност да ли и у којој мери она егзистира онако како је представљена класичним формулама, или је нужно њих иновирати. А све то, у складу са доживљајима државне суверености који су условљени реалитетом глобализације и наше преокупираности доминацијом у односима између држава са различитим капацитетима њихове моћи. Не треба заборавити да још увек егзистира (истина, уз озбиљна преиспитивања) униполарни поредак, који је својевремено означио и „нову еру у развоју државне суверености, и то не само у њеном манифестационом виду. Интензитет испољавања ове суверености у сасвим новим формама и облицима је достигао ниво који значајно утиче на додатно редефинисање саме суштине и теоријског домаћаја појма“.¹

Данашња промишљања на тему државне суверености неминовно нас упућују на преиспитивање класичних теоријских домета овим поводом, јер су очигледни нови трендови егзистенције суверености као појма. Односно, уочљиво је да се питање суверености од генералне претпоставке претвара у емпиријско питање њеног постојања у пракси, додатно подстакнуто аналогijом са схватањем о друштву као (не)засебној појави.² А шта тек рећи о тезама које се појављују са намером оспоравања права нација на државу у покушајима да се доведу у питање резултати реалних политичких процеса. Наравно, треба бити свестан да приступ националном може увек бити различит. Насупрот одређења нације као етничке групе са идентичним пореклом и језиком, јединством „крви и тла“, у модерном цивилизованом свету „нацију не сачињава заједница заједничког порекла, него осећање народа да припадају једној целини“.³ Обележја разумевања нације на балканским просторима додатно утиче и на схватање суверености и њено фактичко стање у историјском развоју. Док западно подручје нацију третира као „државну територију сувереног народа“,⁴ у централној, источној и јужној Европи (посебно код словенских националности), „реч је о одређеном емфатичком доживљавању националне припадности који савремена политичка и социолошка терминологија означавају као романтично хердеровски појам нације... Није без разлога речено да је овај појам нације задојен извесним ирационалним народњаштвом и да стога није случајно што су се на његовом духовно-историјском тлу развијали

¹ Ђорђевић, С., *Државна сувереност и нови светски поредак*, Правни живот, бр. 12/2004, стр. 874.

² Тили, Ч., *Суочавање са друштвеном променом*, Београд, 1997.

³ Екмечић, М., *Ратни циљеве Србије 1914*, Београд, 1973, стр. 102.

⁴ Тадић, Љ., *Измешали су се појмови нације и народа, националне слободе и демократије*, О демократији, Агема Нови Град, 1997, стр. 217. Исти аутор додаје: „Па и слободна одлука, а не само рођење и језик, одређују припадност нацији на тај начин“.

екстремни ауторитарни па и тоталитарни покрети у нашем веку“.⁵ Напоменимо и да Е. Спекторски сматра да се у словенској теорији народности суштина налази у „спасавању“, јер покорени народи имају право да се спасавају, слободни народи пак имају дужност да их спасавају.⁶

Истрошеност теоријске снаге и практичне важности државне суверености на крају прошлог и почетком овог века, постаје све очигледнија, узмичући пред снажним замахом новог светског поретка. Очекивања да ће нестанак биполарне поделе света обезбедити већу слободу, самосталност и независност појединачне државе и њене власти показала су се нереалним. Пракса функционисања политичких процеса, а посебно у светлу међународних односа и њихове глобализације, у први план осветлила је неке појмове са иновирано значајном важношћу. Категоријална вредност доминације све више долази до изражаја потирањем вредности државне суверености. Баш као што, сходно Ласаловом схватању устав представља фактички однос сила, тако и односи у међународној заједници између државних власти добили су нову вредност у условима глобализације. Однос доминације као претежни модел регулисања политичких односа у сфери међународних интегративних токова, подразумева релацију јачег према слабијем. Јачи поседује силу, моћ, интересни ауторитет и политичку снагу наметања своје воље и прихватања слабијег да призна такву реалност. Покушај одупирања тој вољи, слабијег доводи у позицију покушаја пружања отпора. Ствара се привид моћи такве државне власти да делује самостално и независно. Другим речима, „једна апсолутна сувереност, сувереност оног најјачег, не подноси постојање појединачних моћи, а још мање пристаје на поредак којим се ограничава његова доминација“.⁷ Судбина распада источноевропског блока, СССР, СФРЈ и НАТО агресија на СРЈ, односно, Републику Србију, најбољи су примери да доминација у својој суштини подразумева однос надређености и подређености.

Овакво приступање проблему државне суверености није нов, те добија све значајнији простор на шта утиче пракса политичких процеса. М. Фуко значајно одустаје од теоријског покушаја извођења власти из суверености, залажући се да у односима власти открије чиниоце доминације. „...уместо троструког предуслова закона, јединства и поданика – који од суверености чини извор власти и темељ њених институција – мислим да треба узети троструку тачку гледишта техника, разноврсности техника и њихових последица потчињавања, који од поступака доминације чине стварну потку односа власти и великих механизма власти“.⁸

⁵ Исто.

⁶ Спекторски, Е., *Држава и њен живот*, Београд, 2000, стр. 44.

⁷ Цветковић, В., *НАТО, сувереност и Србија*, Нова српска политичка мисао, посебно издање 1/1999, стр. 12.

⁸ Фуко, М., *Треба бранити друштво*, Нови Сад, 1998, стр. 61-62.

Као што се некада правно-политичка теорија бавила проблемом краљевске власти и напорима њеног лоцирања у правне оквире у циљу оправдања краљеве суверености или оспоравања апсолутизма, тако се сличан задатак поставља пред савремену правну теорију. Да ли уопште постоји државна сувереност данас, односно, има ли држава моћ да сопствену власт представи класичним приступом? Уколико сама пракса већ озбиљно упозорава на неприхватљивост класичних теоријских претпоставки на тему суверености, постоји ли средње методолошко решење које може да оркије суштину односа међу државама у глобалној заједници? Да ли онда такво решење има смисла назвати ограниченим суверенитетом, посебно има ли се у виду да апсолутизација суверености на прихвата делимичну суспензију појмовног објашњења. Сетимо се да је „суштина државне суверености да држава не признаје никоме да је надмоћнији од ње, мада она нејасно признаје извесна општа начела о међународном понашању задржавајући право да ова начела тумачи на свој начин“.⁹ Теза о томе да суверености „или има или нема“ упућује да њена релативизација у форми ограничене варијанте недовољно одговара потреби појмовног одређења суштине врховне власти. Ограничена сувереност која је и могла бити термилошки прихватљива у периоду блоковске поделе света, а посебно везујући се за социјалистички интернационализам, данас губи на својој актуелности.

С друге стране, нови светски поредак елиминише практичну верификацију суверености са њеним категоријалним вредностима. „Пре свега, у погледу субјеката међународног/светског система/поретка моћ се, по њему, разлила између држава, с једне стране, и међународних организација и институција, као и појединачна, народа, етничких и друштвених група, с друге стране. Ове промене су довеле до тога да је суверенитет држава постао дељив (*divisible*) и преносив (*transferable*)“.¹⁰ Поредак међународних односа који све више постаје реалност политичког живота, а посебно пред сам почетак трећег миленијума, коренито деградира сувереност, која је приморана да устукне пред односима доминације. Процес трансформације држава транзиционих друштава оставља упечатљив траг и на плану доживљаја државне власти у контексту међународних униполаризованих односа, који још увек подразумевају доминантну позицију САД. „Хегемонија је стара колико и човечанство. Али, данашња глобална супремација Америке разликује се по брзини настанка, по глобалности и по начину на који се спроводи. У току само једног века Америка се трансформисала, а трансформисала се и под утицајем светске динамике, од једне релативно изоловане земље на западној хемисфери у силу која нема никаквог парњака у историји по глобалном утицају“.¹¹ При свему томе, амерички спољнополитички концепт успешно одржава сопствену моћ према

⁹ Кол, Ц. и М., *Основи савремене демократије*, Београд, 1935, стр. 572.

¹⁰ Симић, Д. Р., *Поредак света*, Београд, 1999, стр. 320.

¹¹ Бжежински, З., *Велика шаховска табла*, Подгорица, 1999, стр. 9.

европском (тима и балканском) простору тактиком да се не дозволи „да било која држава у Европи, појединачно или у савезу са другима, постане толико моћна и запрети хегемонијом над „старим континентом“ – што би, наравно, угрозило тамошње америчко првенство над традиционално посвађаним државама приближно једнаке моћи“.¹²

Савремени друштвени односи се, у својој суштини, заснивају на специфичном сукобљавању прохтева за постизањем локалне културне аутономије и специфичног регионалног политичко-културног идентитета, с једне стране, и све широм димензијом глобализације тих односа, која је подржана и њеним институционалним облицима, тако да је очигледно да се развита ма ког „ефективног органа наднационалне владе или њене контроле не слаже са одржавањем државног суверенитета у потпуном смислу те речи“.¹³ Стога, појава убрзане глобализације неминовно утиче и на статус националних држава и стање њихове суверености, па у таквим условима национална држава постаје „исувише мала за велике животне проблеме, а исувише велика за мале животне проблеме“.¹⁴

Глобализација као интензивирање интерактивне мреже друштвених односа на светском плану, подразумева и сазревање светског система држава. У оквиру тога, значајно место припада и европском моделу институционализације међудржавних односа постепеним уобличавањем физиономије супранационалне организације. Тако долази до „трансфера суверенитета од држава-чланица на органе Уније, чиме се разбија тврдо језгро националног суверенитета“,¹⁵ па квалитет државне суверености зависи од односа доминације међу државама уз признавање утицаја других на сопственом простору оивиченом националним поретком. У оној мери у којој прихватљивост овог утицаја расте, доводи се у питање и сама мера државне суверености. Док су раније глобализације у историјским епохама усредсређивале империјалне силе на један део глобалне мапе, данашњи савремени процеси приказују тенденцију распрострањања концентрисане моћи доминантних империја на целокупну светску мапу.

Политички процеси којима се обележава пракса функционисања државне власти упозоравају нас и на постојање теорија о негирању суверености. Рекло би се да се налазимо на терену радикалних концепција којима се упит усмерава ка квалитету воље која је способна да издаје заповест другој вољи. Тако ће Диги одбацивати појам суверености у смислу метафизике, уз тврдњу да воа као битно психичка категорија не може припадати држави која нема својство живог бића, јер вољу поседује само разумно биће. С друге стране, и када се

¹² Симић, Д. Р., *нав. дело*, стр. 311.

¹³ Кол, Ц. и М., *нав. дело*, стр. 572.

¹⁴ Bell, D., *The World Deadalus*, 1987, р. 116.- цитирано према: Гиденс, Е., *Последње модерности*, Београд, 1998, стр. 70.

¹⁵ Шаркић, С., *Европска унија – облик политичке власти*, Архив, бр. 1-3/96, стр. 720.

спустимо на људски ниво, став о једнакости људских воља подразумевао би да једна воља не може бити изнад друге, чинећи тиме неприхватљивим да воља државне доминантно наступа према мноштву воља унутар ње. И Х. Ласки је порицао сувереност државне власти, сматрајући да се тим појмом уноси више конфузије и неправде него што се њиме остварује општа воља као интерес свих или већине.¹⁶ Р. Кузмановић истиче да је реч о најрадикалнијој концепцији, али и најбољој теорији везаној за суверенитет, а посебно има ли се у виду практичан смисао и домаћај овог појма. Јер, данас се поготово поставља питање ко је уопште суверен у свету. „Скоро да таквог и нема, а то значи нико (ни држава, ни владар, ни народ)“.¹⁷ На истом или сличном мисаоном фону, својевремено је Диги истицао да је појам суверености „био производ дугог историјског рада, а међутим услови под којима се стварао тај појам, начинили су од њега нешто вештачко и несигурно“.¹⁸

До појаве суверенитета дошло је услед елиминисања и разградње архитектуре и структуре апсолутне монархије, јер је у идеолошком и политичком смислу ова промена подразумевала и раскид са концептом о духовном, црквеном пореклу државне власти. Модерна грађанска држава своје извориште не тражи о божанском пореклу померајући клатно извора власти ка њеном световном карактеру, те таквом значењу државе. Реч је о периоду када „катеорија ауторитета све више уступа своје место категорији суверенитета“.¹⁹ Приступ суверености подразумева тумачење власти и државе, те од начина одређивања суверености зависи и однос према држави. Стога је оправдано запитати се шта је држава без суверене власти, те да ли имамо право да је дефинишемо онако како то друштвена наука чини већ више од три века? Појмовна, категоријална пирамида односа ових појава у својој основи има двојство ауторитета и моћи, као предворје суверености, која је, пак, условни квалитет и својство државне власти. Концепт од ауторитета ка моћи, од моћи ка суверености, а од суверености ка држави и државној власти, заснован је на реалности друштвеног живота, али се поставља питање да ли је време успело да прикаже постојање овакве структуре односа наведених појмова. „Може бити да би се тај појам и поред свега одржао и даље, да су се његово практично дејство и његова прагматичка вредност могли наметнути. Али се догодило нешто сасвим супротно. Модерна свест имала је сасвим јасан осећај да оно што она тражи од владе не може наћи своју правну санкцију и свој правни основ у јавно-правном систему заснованом на појму суверености“.²⁰

Само редефинисање суверености, тј. релативизација њене некадашње апсолутне вредности у знатној мери доводи у питање и досадашње,

¹⁶ Кузмановић, Р., *Уставно право*, Бања Лука, 1997, стр. 212.

¹⁷ *Исто*, стр. 218.

¹⁸ Диги, Л., *Преображаја јавног права*, Београд, 1997, стр. 15-16.

¹⁹ Тадић, Ј., *Наука о политици*, Београд, 1996, стр. 137.

²⁰ Диги, Л., *нав. дело*, стр. 31.

вишевековно поимање државе, истичући у први план, ипак, категорију власти. Држава без власти (комплетне, конкретне и апсолутне) на својој територији и над својим становништвом, отвара низ питања, а ограниченост њене власти истовремено обеснажује и снагу њене организације, али и самог смисла. Јер, зашто би се сматрало да држава постоји и на оном делу своје територије на којем не функционише? Јер, „право на сувереност једне државе јесте у ствари њен захтев да задржи потпуно за себе искључиво право управе на својој територији... и на пуну независност у односима са другим државама... Али, спорно је питање да ли се оне могу лишити ма и једног дела ове суверености да тиме не изгубе битни карактер државе, јер је омиљена теза јавноправних писаца да се сувереност не може отуђивати нити делити“.²¹ Тиме се показује да „сувереност није непроменљива категорија, чија садржина једном сазнана и одређена не би захтевала понављање истраживања у том предмету“.²²

*Srđan Đorđević, Ph.D.,
Full-time Professor*

MODERN SOCIAL PROCESSES AND REDEFINING STATE SOVEREIGNTY

Summary

The crisis of the nation-state in modern conditions leaves deep consequences for the achieved theoretical achievements of understanding state sovereignty. Globalization, which establishes the contours of the new world order, is increasingly influencing the foundations of the conceptual definition of the constitutive elements of the state as a form of social organization. State sovereignty is gradually coming under the impact of modern political tendencies on the global map, which justifies the need for analytical thinking about the theoretical scope of this concept. The paper critically treats and connects the basic postulates of sovereignty with contemporary developments in relations between states. The influence of the domination of the superior state on others is especially emphasized, in order to justify the position on the serious threat to the sovereignty and the very essence of the nation-state.

Key words: *state sovereignty, domination, globalization, social processes.*

²¹ Кол, Ц. и М., *нав. дело*, стр. 562.

²² Јовановић, С., *Примери политичке социологије*, Београд, 1990, стр. 381.